

YENİKAPI MEVLEVİHANESİ'NDE YETİŞEN BİR MEVLEVİ DEDESİ TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ VE EDEBİYAT LÜGATI'NDA MEVLEVİLİĞE DAİR ÖGELER

TAHIRU'L-MEVLEVI, A MEVLEVI DEDE TRAINED IN YENİKAPI MEVLEVI
LODGE AND ELEMENTS RELATED TO MEVLEVI ORDER
IN "EDEBİYAT LUGATI"

Selda GÜREL*

ÖZ: Mevlevilik tarihinin önemli ismi, bir Mevlevi dedesi, Mesnevihan, mütefekkir, muharrir ve şair olan Tâhirü'l-Mevlevî; Mehmed Celâleddin Dede'nin rahle-i tedrisinde Yenikapı Mevlevihanesi'nde yetişmiştir. Basılmış ve basılmamış çok sayıda esere sahip olmakla birlikte, *Edebiyat Lügati* ilim dünyasına kazandırdığı en önemli eserlerinden biridir. Eser, bir lügat çalışması olmasının yanı sıra, eserin içerisindeki birçok maddenin Mevleviliğe dair öğelerle izah edildiği görülür. Bu çalışmada, Mevleviliğin bizzat içerisinde gelen bu çok yönlü ilim insanının *Edebiyat Lügati*'ndeki söz konusu öğeler üzerinde durulmuş; böylelikle eserin sadece bir sözlük çalışması değil, aynı zamanda Mevleviliğe dair önemli öğeleri içeren bir eser olduğu hususuna dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, eserdeki maddeler, Mevlevilikle ilgili öğeler bakımından incelenmiş; eserde Mevleviliğe dair; musiki ile ilgili öğelere, Mevlevilikle ilgili kavram ve terimlere, kâinattaki her şeyin canlı olarak değerlendirilmesi anlayışına ve Mevlevi/Mevlevi muhibbi şairlerin şiirlerine yer verildiği görülmüştür. Buradan hareketle; *Edebiyat Lügati*, sadece edebî istihlamları içeren bir lügat olarak değil, aynı zamanda Mevleviliğe dair önemli öğelere yer veren ve bu yönüyle kültürün aktarımına da katkı sağlayan bir eser olarak da değerlendirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Mevlevilik, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevihanesi, Edebiyat Lügati.

ABSTRACT: Tahirü'l-Mevlevi who is an important name in the history of the Mevlevi order, a Mevlevi dede, a Mesnevihan, thinker, writer, and poet was educated at Yenikapı Mevlevi Lodge under the spiritual guidance of Mehmed Celaleddin Dede. Although he authored many published and unpublished works, his "Edebiyat Lügati" (The Literary Dictionary) is one of his most important contributions. In addition to being a dictionary work, it is seen that many entries in the work are explained with elements related to the Mevlevism. In this study, the mentioned elements in "Edebiyat Lügati" of this versatile scholar who came from the Mevlevi order himself are emphasized; thus, it is aimed to draw attention to the fact that the work is not only a dictionary work, but also a work containing important elements about Mevlevism. For this purpose, the work was examined in terms of elements related to Mevlevism. It has been seen that the work includes elements related to Mevlevi music, concepts and terms related to Mevlevism, the understanding of evaluating everything in the universe as living, and the poems of

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi/İstanbul-selda.gurel@ogr.iu.edu.tr (Orcid: 0009-0006-6316-9614)

Mevlevi/Mevlevi muhibbi poets. Based on this; "Edebiyat Lügatı" should be considered not only as a dictionary containing literary terms, but also as a work that includes important elements of Mevlevism and, in this respect, contributes to the transfer of culture.

Keywords: *Mevlevi Order, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Tahirül-Mevlevi, Yenikapı Mevlevi Lodge, Edebiyat Lügatı.*

Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, sadece Türk-İslâm coğrafyasını değil; hemen tüm dünyayı derinden etkilemiştir (Can, 2009: 202). Hz. Mevlânâ'nın vuslatından sonra, yerine vasiyeti gereği Çelebi Hüsameddin gelmiş, onu sevenleri ve bağlılarını bir arada tutmuştur. Onun zamanında, Hz. Mevlânâ'ya bir türbe inşa ettirilmiş; burası Hz. Mevlânâ'nın etrafında toplananlar arasında bir merkez konumuna gelmiştir. Çelebi Hüsameddin, türbede her cuma günü cuma namazından sonra *Kur'ân* ve *Mesnevi* okutmuş; semâ meclisleri tertiplemiştir. Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin'in 1284 yılındaki vefatından sonra, onun bağlılarından Bektemüroğlu Şeyh Kerîmeddin'in manevi terbiyesi altına girmiş, Şeyh Kerîmeddin'in 1292 yılındaki vefatıyla da manevi yetki doğrudan Sultan Veled'e geçmiştir (Gölpınarlı, 2018: 35-38, 40, 44-46; Işın, 2003a: 97-98).

Manevi yetkinin Sultan Veled'e geçmesiyle, Mevleviliğin teşkilatlanma süreci de başlamıştır. Sultan Veled, idarecilerle yakın ilişkiler kurmuş; Amasya, Erzincan, Kırşehir'e halifeler gönderip Mevlevi dergâhları açtırmış; Mevleviliğin usûl ve erkânını tespit edip kurallarını sabit bir hâle getirmeye çalışmıştır (Küçük, 2003: 29; Önder, 1981: 81). Yine onun döneminde, Çelebilik makamı kurulmuş ve bu dönemden itibaren Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin soyundan gelen Çelebiler, Mevlevilik yolunun başına geçmeye başlamışlardır (Gölpınarlı, 2018: 148; Küçük, 2018: 30). Veled Çelebi'den sonra yerine geçen oğlu Ulu Ârif Çelebi, Mevleviliğin usûl ve erkânının yerleşmesini sağlamış, Mevleviliği yaymak maksadıyla seyahatler gerçekleştirmiş, gittiği bazı yerlerde Mevlevihaneler açmış; böylelikle onunla birlikte Mevlevilik teşkilatlanmasını tamamlamış, sonraki dönemlerde bu makama gelen Pîr Âdil Çelebi tarafından da Mevleviliğin usûl ve erkânı değişmemek üzere yerleştirilmiştir (Gölpınarlı, 2018: 96-98, 104; Küçük, 2003: 30).

Sonraki yüzyıllarda da birçok Mevlevi dergâhı ve zâviyesi açılmıştır (Küçük, 2003: 30-36). Mevleviliğin İstanbul'daki ilk dergâhı ise, Fatih Sultan Mehmed tarafından Mevlevilere tahsis edilen Kalenderhane zâviyesidir (Gölpınarlı, 2018: 308- 309; Küçük, 2003: 34; Tanman, 1994: 178). Daha sonra, Galata Mevlevihanesi 1491-1492'de, Yenikapı Mevlevihanesi 1598'de, Beşiktaş Mevlevihanesi 1622'de, Kasımpaşa Mevlevihanesi 1623-1631'de, Üsküdar Mevlevihanesi 1792-1793'te kurulmuştur (Tanman, 1994: 178).

Yeniçeri Kâtibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından inşa ettirilen Yenikapı Mevlevihanesi'nin ilk hâli mescit, semâhane, meydan-ı şerif, matbah ile on sekiz derviş hücrelerinden meydana gelirken; bir süre sonra

yapıya köşk ve hücreler eklenmiştir (Erdoğan, 1976: 30-31; Özönder, 1997: 146). Zaman içerisinde gelişip büyümüş, Mevleviliğin İstanbul'daki en büyük merkezi hâline gelmiş, Mevlevilerce âsitâne olarak kabul edilmiştir (Işın, 2003b: 272-273; Küçük, 2002: 164; Özönder, 1998: 145).

Yenikapı Mevlevihanesi'nin ilk postnişini, Mevlevi şeyhi Akşehirli İzzeddin Dede'nin oğlu Kemal Ahmed Dede'dir. Postnişin Hüsrev Çelebi'nin de halifelerindendir. Dergâhın kurucusu Malkoç Mehmed Efendi tarafından bu göreve getirilmiştir. Postnişinliği dört yıl sürmüş, yerine Doğanî Ahmed Dede görevlendirilmiştir. Doğanî Ahmed Dede'den sonra görevi, Sabûhî Ahmed Dede almıştır. Sabûhî Ahmed Dede'den sonra ise yerine kendi yetiştirdiği Câmî Ahmed Dede geçmiş; Câmî Ahmed Dede'den sonra yerine Kaarî Ahmed Dede tayin edilmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi'nin altıncı postnişini Pendarî Ahmed Dede; yedinci postnişini, Yusuf Nesîb Dede'dir. Kendisinden sonra yerine Kerestecizâde Mehmed Dede, daha sonra ise, Musa Sâfi Dede gelmiştir. 1746'dan 1925'e kadar Yenikapı Mevlevihanesi'ne, Ebû Bekir Dede ailesine mensup isimler atanmıştır. Ebû Bekir Dede'den sonra yerine oğlu Ali Nutkî Dede, 1804'te vefat eden Ali Nutkî Dede'nin yerine kardeşi neyzenbaşı Abdülbâki Nâsır Dede gelmiştir. Kendisinden sonra ise, oğlu Mehmed Hüsnî Dede postnişin olmuştur. Sekiz yıl bu görevde bulunduktan sonra yerine 1831'de Abdurrahim Kûnhî Dede ve onun vefatı üzerine 1831 yılında yeğeni Osman Salâhaddin Dede gelmiştir.¹

Mehmed Celâleddin Dede, Yenikapı Mevlevihanesi meşihatına önce babası Osman Salâhaddin Dede'nin yerine vekâleten, onun vefatından sonra da 1887 yılında asaleten atanmıştır. Selanikli Mehmed Efendi'den *Mesnevi* okumuş, Eskişehir Mevlevihanesi postnişini Hasan Hüsnî Dede'den Mesnevihanlık icazeti almıştır. Devrin musikişinaslarından olan Mehmed Celâleddin Dede, Nâyî Osman Dede'ye ait *Hicaz Âyin-i Şerif*'ini düğâh makamında yeniden bestelemiş; aralarında Rauf Yekta, Suphi Ezgi gibi son dönem musikişinaslarının bulunduğu kültürlü bir çevrenin yetişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda tambur çalmakta da mahirdir. Ârifane ve âşıkane şiiirleri bulunan Mehmed Celâleddin Dede, şiiirlerinde Şeyhî mahlasını kullanmıştır. Yüksek ahlâkî karakteri ve ilmî kariyeri ile hem tasavvuf ehli hem ilmiye sınıfı arasında hürmet ve saygı görmüştür. Döneminde, Mevlevihane'de çıkan talihsiz bir yangın neticesinde kıymetli eserler yanmış, dergâh büyük bir hasar görmüştür. Kendisi de bir Mevlevi olan Sultan Reşad tahta çıkınca, dergâhın esaslı şekilde onarımına başlanmıştır. Mehmed Celâleddin Dede, 17 Mayıs 1908 tarihinde vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevihanesi'ne defnedilmiştir (Işın, 2003b: 292-293; Küçük, 2002: 190-196; Özönder, 1998: 165-166).

Mehmed Celâleddin Dede'nin oğlu Abdülbâkî Dede, dergâh postnişinliğinin yanısıra Meclis-i Meşâyih üyeliği görevini de yürütmüştür.

---

¹ Yenikapı Mevlevihanesi meşihatına dair bilgiler için bk. (Işın, 2003b: 278-293; Özönder, 1998: 157-170).

Döneminde, dergâh müntesiplerinden oluşturulan bir birlik, Mücahidin-i Mevleviyye alayına katılarak 1915'teki kanal seferine iştirak etmiş; ayrıca yine onun döneminde Mevlevihane, Balkan ve Çanakkale Savaşlarında hastane olarak kullanılmak üzere iki defa Harbiyye Nezareti'nin emrine verilmiştir (Işın, 2003b: 293; Özönder, 1998: 166).

Mehmed Celâleddin Dede'nin Yenikapı Mevlevihanesi'nde yetiştirdiği bir isim daha vardır ki; o da Mevlevilik tarihinin önemli isimlerinden, bir Mevlevi dedesi, Mesnevihan, mütefekkir, muharrir ve şair olan Tâhirü'l-Mevlevî'dir.

1. Tâhirü'l-Mevlevî

Tâhirü'l-Mevlevî, 13 Eylül 1877'de İstanbul'un Taşkasap semtinde doğar. Babası saray başçavuşlarından Hacı Mustafa Safvet Efendi, annesi Nâzime Sultan'a dadılık yapan Emine Emsal Hanım'dır. Dedesi ise, devrinin meşhur hattatlarından ve aynı zamanda Sultan Abdülmecit'in hat hocalarından Mevlevi Hacı Tâhir Efendi'dir. İlk tahsiline Taşkasap'taki Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İbtidâisi'nde başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, ardından Gülhane Askerî Rüşdiyesi'ne ve Askerî Kâtipler Mektebi'ne girer. Buradaki iki yıllık tahsilinin ardından Bâb-ı Seraskeri'de ilk memuriyetine başlar. Bu sırada Fatih Camii Başımamı Müderris Filibeli Mehmed Efendi'nin ve Mesnevihan Selanikli Mehmed Esad Dede'nin de derslerine devam etmektedir. Kısa zamanda Mehmed Esad Dede'den Mesnevihanlık icazeti alır. Henüz on yedi yaşındayken, Yenikapı Mevlevihanesi postnişinlerinden Mehmed Celâleddin Dede'ye intisabı gerçekleşir. İntisabının ardından, Mehmed Esad Dede ile birlikte, on sekiz yaşında Hacc yolculuğuna çıkan Tâhirü'l-Mevlevî, Hacc dönüşü Yenikapı Mevlevihanesi semâzenbaşısı Karamanlı Hâlid Dede'den semâ çıkardıktan yaklaşık bir yıl sonra, memuriyetten istifa ederek Yenikapı Mevlevihanesi'nde çileye girer. Bu esnada dergâhtaki hizmetinin yanı sıra, ilmî ve edebî faaliyetlerde de bulunur. Yirmi iki yaşında çilesini tamamladıktan sonra, Konya'ya, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ziyarete gider. Bir müddet Konya'da kaldıktan sonra, yeniden İstanbul'a döner ve beş altı ay sonra Bayezid'de Tâhir Dede Kütüphanesi'ni açar. İlk olarak *Hilye-i Hz. Mevlânâ* ile bazı tasavvufî manzumelerinden oluşan *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*'yı çıkarır. Nayi Osman Dedezâde Sırrî Abdülbâki Dede'nin *Mi'râciye*'sini *Manzûme-i Mi'râc* adıyla neşreder. Bu arada Bâbiâli Caddesi'ne taşınır. Daha sonra, neşriyatının yanı sıra haftalık bir gazete de çıkarmak arzusuyla, o günlerde neşriyatına ara veren *Resimli Gazete*'yi, kendisi çıkarmak üzere, sahibi Karabet ile anlaşır. İlk nüshanın kapağında Mevlevi sikkesi resmi olması ve Mehmed Reşad'ın da Mevlevi muhibbi olması dolayısıyla, onun lehine propaganda yapmakla itham edilir ve gazete kapatılır. Bu durumdan sonra, maruz kaldığı tavır ve baskılar karşısında, kitapçı dükkanını da kapatmaya karar verir. Bir müddet sarayda vekilharçlık vazifesi yürüttükten sonra, Orman ve Ziraat Bakanlığı'nın açtığı imtihanı kazanarak, defter-i kebir kaleminde kâtip olur ve daha sonra başkâtipliğe getirilir. İlerleyen yıllarda birçok edebî faaliyetlerde de bulunur. 1901 yılından itibaren çeşitli okullarda Farsça ve

İslâm Tarihi dersleri veren Tâhirü'l-Mevlevî, ardından Darüşşafaka'da Türkçe ve Kuleli Askerî Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği vazifelerini yürütür. 1944 yılında yaş haddinden emekli oluncaya kadar öğretmenlik vazifesine devam eder. Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğü tasnif komisyonu azasıyken, 1951 yılında vefat eder. 1923'ten 1925'e kadar Süleymaniye Camii'nde Mesnevihanlık yapan Tâhirü'l-Mevlevî, 1948 yılında tekrar Mesnevihanlık vazifesine başlar ve seçkin bir cemaat tarafından büyük bir dikkatle takip edilir. Kışın Laleli Camii'ne taşınan dersler, yazın yine Süleymaniye Camii'nde yapılır. Tâhirü'l-Mevlevî, 1951 yılındaki vefatına kadar, Mesnevi derslerini devam ettirir (Can, 1996: 97-98; Öz, 2010: 207-210, 216; Şentürk, 1991: 1-60).

“Tâhirü'l-Mevlevî, hayatını bedenen ve fikren, madden ve manen iki aslî vazifeye adanmıştır. Birincisi Mevlâna ve Mevlevîliğe hizmet etmek, diğeri de makaleleriyle, eserleriyle bilgilerini, birikimini ve eski kültürü, eski edebî zevki kendi ifadesiyle ‘zamanımız gençlerine anlatmak’tır.” (Öz, 2010: 212). Bu bağlamda, basılmış ve basılmamış çok sayıda eseri olan (Şentürk, 1991: 61-115) Tâhirü'l-Mevlevî'nin, ilim dünyasına kazandırdığı önemli eserlerinden biri de *Edebiyat Lügati*'dir.

Eserin özünü, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Edebiyat Lügati Komisyonu'ndaki çalışmaları oluşturmaktadır. Araştırmalarda takip edilecek usûl konusunda Ali Ekrem (Bolayır) ile anlaşmazlığa düşen Tâhirü'l-Mevlevî, komisyondaki vazifesinden ayrılmış (1973: 12-15; Şentürk, 1991: 73) ve bir buçuk yıl sonra tespit edebildiği edebî istilahları alfabetik sıra ile düzenleyerek hepsini bir ciltte toplamış; bundan bir yıl sonra da buradan seçtiği tanınmış istilahları kısaltarak *Edebiyat Lügati* adıyla neşretmiştir (Şentürk, 1991: 73).

Eser, edebî istilahlara dair bir lüगत çalışması olmakla birlikte, eserin içerisindeki birçok maddenin Mevlevîliğe dair öğelerle izah edildiği görülmektedir.

2. Edebiyat Lügati'nda Mevlevîliğe Dair Öğeler

2.1. Musiki ile İlgili Öğeler

Mevlevilikte musiki, semânın ayrılmaz bir parçası olup Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî zamanından beri Mevlevîliğin esas unsurlarından biri olagelmıştır (Gölpınarlı, 2018: 418). Musikinin, Mevlevilikteki bu önemli yerine binaen, bilhassa İstanbul Mevlevihanelerinde yüzyıllar boyunca çok değerli musikînaslar yetişmiştir (Özcan, 2010: 36-49).

Yenikapı Mevlevihanesi'nde yetişen Tâhirü'l-Mevlevî'nin, *Edebiyat Lügati*'ndeki örneklerde, Mevlevî musikisinin önemli enstrümanlarından ney ve rebaba yer verdiği görülür. Mevlevilikte “ney, nefsanî arzularından kurtulmuş, nefsinin yok etmiş, ilâhî sevgi ile dolmuş kâmil insanın sembolüdür” (Can, 2006a: 13). Bununla birlikte, “Mevlânâ zamanında semâ esnasında bilhassa rebâb çalınmadadır ve rebâb, Mevlevîlerin âdeta mukaddes bir müzik âletidir.” (Gölpınarlı, 2018: 418).

Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*'ndaki "âzâde" maddesinde, "Birbirine böyle neyzen bakışlı duran mısraların 'bigânelikle' tavsifi daha münasip düşer sanırız." (1973: 18) diyerek, aynı şiir içerisinde bulunan; fakat birbiriyle ilgisi olmayan mısraları 'neyzen bakışlı' olarak nitelendirir ve bu hususla ilgili Eşref'in bir beytini örnek olarak verir: "Âsafâ, nerden geldi aklına Sivrihisâr/ Lâ-fetâ illâ Ali, lâ- seyfe illâ Zülfekar" (1973: 18). Bu tabirin eserdeki bir diğer kullanımı, Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Bir gazelin her beytine üçer mısra ilave ederek onu muhammes (beşleme) haline getirmektedir." (1973: 141) olarak ifade ettiği "tahmis" maddesindedir. Açıklamanın devamında "hangi şekliyle olursa olsun tahmiste başlıca şartın ilave edilen mısralarla esas şiirin bir mana bütünlüğü göstermesi" (1973: 142) olduğunu ve "üstadane olmayan tahmislerde esas ve ilave mısraların birbirlerine 'neyzen bakışı' ile baktıklarını" (1973: 142) belirtir.

"Neyzen bakışı" tabiri, klasik şiirde de yer almakla birlikte (Tanyıldız, 2018: 31-42), Tâhirü'l-Mevlevî'nin, Mevleviliğin içerisinde gelen bir isim olarak konuya yaklaşımı, bu kültüre hâkimiyeti açısından da değerlendirilebilir. Mevlevi musikisinde ney, başlıca enstrümanlardan biridir ve neyzenler icralarını gerçekleştirirken boyunları yana çevrili, bakışları aşağı eğilmiş bir hâdedir. Bu hâliyle, aynı mutribanın içerisinde yer almakla birlikte, adeta mutribana bigâne, ondan azade gibidir.

Lügatta "ney" in geçtiği bir diğer yer, "cem" maddesidir. Tâhirü'l-Mevlevî "birkaç şeyi bir hüküm altına toplamak san'atı" (1973: 29) olarak açıkladığı cem'e; aşağıdaki beyti örnek olarak verir:

Aşka düşmüş ibtidâ bir nay, bir ben, bir gönül

Dâg-dâr-ı ibtilâ bir nây, bir ben, bir gönül (1973: 29).

Ve ney ile, şair ve gönlünün aşka düşmekle, "dâg-dâr-ı ibtilâ" -aşk derdiyle yaralı- olmalarındaki birleşmenin de böyle olduğunu belirtir. Ney'in aşk derdi ile yaralı ve bu dert ile yaralı olanlara dost olması, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi*'sinin ilk on sekiz beyti içerisinde yer alır:

Ney'in şu sesi, gönlü yakan bir ayrılık, bir aşk ateşidir. Kimde bu ateş yoksa, o maddi varlığından kurtulsun, yok olsun.

Ney'in sesindeki tesir, yakıcılık, onun içine düşen aşk ateşindedir. Hakikat şarabında bulunan, insanı mest eden hal de, aşk coşkunluğundandır.

Ney, sevgilisinden ayrılmış olanın arkadaşıdır, dostudur. Onun yakıcı sesi, bizim Hakk'a kavuşmamıza engel olan perdelerimizi yırtmıştır.

Ney gibi bir zehri, ney gibi bir panzehri, ney gibi bir dostu, ney gibi bir âşık kim görmüştür?

Ney, kanlarla dolu bir yoldan, aşk yolundan bahsetmektedir. O, sevgi yüzünden çöllere düşen Mecnun'un aşk hikâyelerini anlatmaktadır.

Bize, hak yolunu gösteren gerçek aşkın mahremi, dostu, aklını yitirmiş âşiklerden başkası değildir. Konuşan dile, kulaktan gayri müşteri, tâlib yoktur. (Can, 2006a: 14).

Eserde, bu minvalde, “ney” in geçtiği bir diğer yer, “söylemeye kabiliyeti olmayan şeyleri söyletmek” (1973: 67) olarak izah edilen “intâk” maddesinde örnek olarak verilen Nahîfî’nin *Mesnevi-i Şerif*’ten tercüme ettiği beyitlerdir:

*Der kopardılar kamışlıktan beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni
Şerha şerha eylesin bağrım firâk
Eyleyim tâ şerh-i derd-i iştîyâk* (1973: 67).

Tâhirü’l-Mevlevî, “intâk” maddesinde ayrıca, Mevlevî musikisi açısından önemini daha evvel ifade ettiğimiz “rebâb” in geçtiği mısralara yer verir. Bu mısralarda rebabın yine bir Mevlevî tabiri olan “hâmûş olmak” ile birlikte yer alması, dikkate değerdir. Hâmûşân, “susanlar demektir. Ölmüş olanlar, vefat etmiş olanlar anlamına kullanıldığı gibi mezarlık anlamına da gelir” (Gölpınarlı, 2017: 30). Mısralarda “*Hâmûş olamaz rebâbı aşkın*” (1973: 67) denilerek; aşkın rebabının asla susmayacağı, asla ölmeyeceği ifade edilir.

Eserde “ney” in geçtiği bir diğer yer olan “kafiye- mecrâ” bahsinde, “Hazret-i Mevlânâ vafında” (1973: 80) olarak nitelendirilen beyitlere yer verilmesi konumuz açısından dikkate değerdir.

*Arz edib de sadr-i pür-sûzunda dâğ-ı lâle ney
Bulmak ister nefha-i ney-zende feyz-i jâle ney* (1973:80).

*Sen o Rûh-ullâh-i mânâsın ki vermişsin hayât
Benzemişken huşk ü pejmürde kalan dâle ney* (1973: 80).

Ayrıca, “Manzum, mensur bir sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi, âdeta hafif tertip bir musikî te’siri yapmasıdır.” (1973: 17) olarak açıklanan “âheng” maddesinin; eserde, musikinin çok ciddi bir önem arz ettiği Mevlevîliğin etkisinin hissedildiği bir diğer yer olduğu söylenebilir.

2.2. Mevlevilikle İlgili Kavram ve Terimler

2.2.1. Aşk

Mevlevilikte “aşk” önemli bir yer teşkil etmektedir ve “her şeye cezbe ve aşkla ulaşıldığı kanaati” (Gölpınarlı, 2017: 16) hâkimdir. Mevlevîliğin içerisinden gelen bir isim olarak, Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu aşk inancının güçlü tesiri altında olması pek tabiidir. Nitekim *Edebiyat Lügatı*’nda kendisine ait şiirlerden ya da nazirelerden, aşkın yer aldığı örneklere yer verdiği görülür.

Bu doğrultuda, eserde “aşk” bahsinin geçtiği ilk dizeler “dahil” maddesindeki;

*Ettikçe figânı kalb-i nâir
Her nâlesi oldu aşka dâir* (1973: 33).

mısralarıdır ve bu mısralar, *Mesnevi-i Şerif*’te yer alan şu beyitleri hatırlatmaktadır:

Ney’in şu sesi, gönlü yakan bir ayrılık, bir aşk ateşidir. Kimde bu ateş yoksa, o, maddi varlığından kurtulsun, yok olsun.

Ney'in sesindeki tesir, yakıcılık, onun içine düşen aşk ateşindedir.
(Can, 2006a: 14).

Edebiyat Lügatı'nda "aşk" ın yer aldığı beyitlerin örnek olarak verildiği bir diğer madde, "müreddef" maddesidir. Burada seçilen beyitler, "tasavvufa ait terminolojisini Mevlevîlik üzerine oluşturan" (Pala, 1999: 140-141) Leskofçalı Galib'e ait bir şiire nazire olduğunu düşündüren beyitlerdir:

Mekal-i aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
Meâl-i aşkı kim anlar kiminle söyleşelim (1973: 108).

Eserde "aşk" ın yer aldığı diğer bir yer, "tahmis" maddesinde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hacı Hüseyin Vassâf Bey'in bir gazeliyle yaptığı tahmiste karşımıza çıkmaktadır:

Aşk, ey Arş'in de Ferş'in de medâr-i hilkatı
Sende fâni olmadır ömrün yegâne lezzeti
Kalb-i Tâhir zevk edinmiştir o mes'ûdiyyeti (1973: 141).

Edebiyat Lügatı'nda "aşk" ın geçtiği diğer önemli mısralar "eşyaya şahsiyet vermek" (1973: 171) anlamındaki "teşhis" bahsindedir ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin kendi ifadesiyle, gazelinin her beytinde aşka hitap edilmek suretiyle teşhis yapılmıştır:

Ey subh-ı ezel meşriki üstünde çakan aşk
Ekvâna ebed-nâire meş'al bırakan aşk
...
Bak yandı gönül, gel de onun hâkini parlat
Ey subh-ı ezel meşriki üstünde çakan aşk (1973: 171).

2.2.2. Dervişlerin Semâ'ı

Mevleviliğin en önemli esaslarından kabul edilen semâ, lügatta "dinlemek, işitmek" manalarına gelir ve "Musîkiyye uyup sağdan sola, hırkalıysa, sağ eliyle hırkasının yakasını tutup göğsünü biraz açarak, sol eliyle, bel hizasında, hırkanın sağ yanını, açılmaması için tutarak; tennûreliyse kollarını açarak dönmek"tir (Gölpınarlı, 2017: 50).

Tâhirü'l-Mevlevî, eserindeki "tevhid" maddesinde, Ziya Paşâ'nın dervişlerin semâ'ına da yer verdiği bir "tevhid" ini "hem ârifâne, hem şâirâne bir eser" (1973: 173) diyerek örnek göstermektedir.

Ey varlığı, vâri, vâri eden vâri
Yok yok, sana yok demek ne düşvâr

...
Nûrun ile iltimâ' ederler
Dervişlerin semâ' ederler (1973: 173).

2.2.3. Destur Almak

"Destur, izin anlamına kullanılır. (...) Aynı zamanda, bir Mevlevî hücreğine varıldı mı, kapıda, son hece çekilerek, ahenkli ve mülayim bir sesle "destur" denir. İçeriden "Hû" sesi gelince kapı açılıp girilir. Cevap verilmezse iki kere daha "destur" denir. Gene cevap alınmazsa dönülüp gidilir." (Gölpınarlı, 2017: 26). Bu doğrultuda, Mevlevilikte, 'destur almak' önemlidir.

Mevleviliğin içerisinden gelen bir isim olarak, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügati*'ndaki "türkü" maddesinde, bu ifadenin yer aldığı bir türküyü örnek olarak vermesi, anlamlı ve dikkate değerdir:

*Sabah oldu tan yerleri atıyor
Cümle kuşlar destur almış ötüyor* (1973: 176).

2.3. Kâinattaki Her Şeyin "Canlı" Olarak Değerlendirilmesi

Mevlevilikte, kâinattaki her şey canlı kabul edilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*'sinde bu hususu şöyle ifade etmektedir:

Dağların taşların bile görür gözleri, iştir kulakları vardır.

...

Eğer Allah rüzgâra gözsüz bir görüş vermeseydi, Ad kavminin inananları ile inanmayanlarını rüzgâr nasıl ayırt edebilirdi?

Nemrud'un yaktığı ateşin kendisine göre gözü olmasaydı, İbrahim'i (as) hoş geldin diyerek ağırlayabilir miydi? Onu yakmamak için teklifte bulunur muydu?

Nil nehri, kendisinde o ilâhî nur, o göz olmasaydı, o görüş bulunmasaydı, Kıpti ile Sipti'yi hiç seçebilir miydi?

Dağların, taşların görür gözü, iştir kulakları olmasaydı, Dâvud (as), Zebûr okurken onun sesine ses verirler miydi? Onunla dost olurlar mıydı?

Eğer şu yeryüzünün can gözü olmasaydı, Karun'u nasıl semirip yutardı?

Eğer Hannâne direğinin gönül gözü olmasaydı, o eşsiz Peygamberin (sav) ayrılığını nasıl görür, inlerdi; nasıl ağlardı?

Kırık taşların, çakılların gözleri olmasaydı, avuç içinde dile gelip Efendimiz'in (sav) peygamberliğine nasıl tanıklık ederlerdi? (Can, 2006b: 368).

Tâhirü'l-Mevlevî'nin, bu doğrultuda, eserinin "intâk" maddesinde, Nahîfî'nin *Mesnevî-i Şerif*'ten tercüme ettiği ve ney dilinden olan şu beyitlere yer verdiği görülür:

*Der kopardılar kamışlıktan beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni
Şerha şerha eylesin bağrım firâk
Eyleyim tâ şerh-i derd-i iştivâk* (1973: 67).

Yine, eserin "teşhis" maddesinde de Mevlevilikteki önemini daha evvel ifade ettiğimiz aşk, canlı kabul edilerek ona hitap edilen bir gazele yer verilmektedir. "Aşk" bahsinde de ele alınan bu beyitler, konumuza örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir:

*Ey subh-ı ezel meşriki üstünde çakan aşk
Ekvâna ebed-nâire meş'al bırakan aşk*

...

*Bak yandı gönül, gel de onun hâkini parlat
Ey subh-ı ezel meşriki üstünde çakan aşk* (1973: 171).

2.4. Mevlevi/Mevlevi Muhibbi Şairlerin Şiirleri

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügati*'nda örnek olarak yer verdiği beyitlerin birçoğunun, Mevlevi ya da Mevlevi muhibbi olan şairlere ait olduğu görülür. Bu bağlamda eserde beyitlerine en fazla yer verilen şair, aynı zamanda bir Mevlevi şeyhi olan Şeyh Gâlib'tir. Genç yaşında kaleme aldığı *Hüsn ü Aşk* adlı eseri, "divan edebiyatının son büyük tasavvufî mesnevisi" (Okçu, 1999: 29) kabul edilir. *Edebiyat Lügati*'nda "bahr" maddesinde (s. 23), "haşv" maddesinde (s. 50), "inşâd" maddesinde (s. 66), "i'tilâf, muvâfekat" maddesinde (s. 75), "itnâb" maddesinde (s. 76), "sekt-i melîh" maddesinde (s. 134), "tecâhül-i ârif" maddesinde (s. 151) ve "vasf-i tahsînî" maddesinde (s. 178) şiirlerinden örneklerle yer verilmiştir.

Eserde, şiirlerinden örneklerin yer aldığı, Mevleviliğin içerisinden gelen diğer şairler ise şöyledir:

Mevlevi Şair İzzet Mollâ (bk. cinâs maddesi s. 31, inşâ-yi talebî maddesi s. 65, leff ü neşr maddesi s. 92), Mevlevi Şair ve Hattat Suûdü'l-Mevlevî (bk. murabba' maddesi s. 103, müseddes maddesi s. 108), Mevlevi Şair Yenişehirli Avni (bk. sâzec maddesi s. 131, tecâhül-i ârif maddesi s. 152), Mevlevi muhibbi kabul edilen Şair Nef'i (bk. iltifat maddesi s. 63, intihâl maddesi s. 68), Mevlevi şeyhi ve şairi Ahmed Remzi Dede (bk. leb değmez maddesi, s. 90).

Tâhirü'l-Mevlevî, aynı zamanda, eserinde hem kendi şiirlerinden örneklerle hem de -pek tabii olarak- mensubu olduğu yolun pîri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şiirlerinden örneklerle yer vermiştir.

Sonuç

Yenikapı Mevlevihanesi'nde yetişen bir Mevlevi dedesi, Mesnevihan, mütefekkir, muharrir ve şair olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügati*'nda, edebî istilahların izahında, Mevleviliğe dair; musiki ile ilgili öğelere, Mevlevilikle ilgili kavram ve terimlere, kâinattaki her şeyin canlı olarak değerlendirilmesi anlayışına ve Mevlevi/Mevlevi muhibbi şairlerin şiirlerine yer verildiği görülmektedir. Gerek Mevlevi musikisine dair öğeler, gerek aşk, dervişlerin semâ'i, destur almak gibi kavram ve terimler, gerekse Mevlevilikte kâinattaki her şeyin canlı olarak değerlendirilmesi anlayışı ve eserde dikkat çekici ölçüde yer alan Mevlevi ve Mevlevi muhibbi şairlerin şiirleri Mevleviliğe dair önemli öğelerdir. Buradan hareketle denilebilir ki; *Edebiyat Lügati*, sadece edebî istilahlara yer veren bir lügat değil, aynı zamanda Mevleviliğe dair önemli öğeleri içeren ve bu yönüyle kültürün aktarımına da katkı sağlayan bir eserdir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

Can, Ş. (1996). Yenikapı Mevlevîhanesinin en son Mesnevîhanı Tahirü'l-Mevlevî. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 97-101.

- Can, Ş. (2006a). *Konularına göre açıklamalı Mesnevî tercümesi*. C. 1-2, 9. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Can, Ş. (2006b). *Konularına göre açıklamalı Mesnevî tercümesi*. C. 3-4, 9. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Can, Ş. (2009). *Mevlânâ- hayatı, şahsiyeti ve fikirleri*, 7. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Erdoğan, M. (1976). Mevlevî kuruluşları arasında İstanbul Mevlevîhâneleri. *İ.Ü.E.F. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 15-46.
- Gölpınarlı, A. (2017). *Mevlevî âdâb ve erkânı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2018). *Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Işın, E. (2003a). Mevlevîliğin tarihsel temelleri: Sultan Veled ve Çelebilik makamının kuruluşu. *Selçuk Üniversitesi III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi Bildiriler*, 95-98, Konya.
- Işın, E. (2003b). Yenikapı Mevlevîhânesi. *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*, (hzl.: Burçak Evren), 4. Baskı, 266-293, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Küçük, S. (2003). *Mevlevîliğin son yüzyılı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Küçük, S. (2002). Bütün yönleriyle XIX. yüzyılda Yenikapı Mevlevihanesi. *Selçuk Üniversitesi X. Milli Mevlânâ Kongresi- Tebliğler*, C. I, 163-196, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Okçu, N. (1999). Hüsn ü Aşk. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, 29-31, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Önder, M. (1981). *Mevlânâ şehri Konya*. Ankara.
- Öz, Y. (2010). Eserleri ve hizmetleriyle Tâhirü'l-Mevlevî. *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevîleri Sempozyum Kitabı*, 207-228, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü.
- Özcan, N. (2010). İstanbul Mevlevihanelerinde yetişen musikînaslar. *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevîleri Sempozyum Kitabı*, 36-49. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü.
- Özönder, H. (1998). Yangınlarla kaybettiğimiz Yenikapı Mevlevihanesi. *Selçuk Üniversitesi IX. Milli Mevlânâ Kongresi- Tebliğler*, 143-189, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Pala, İ. (1999). Leskofçalı Galib. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.27, 140-141, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Şentürk, A. (1991). *Tahir'ül Mevlevî, hayatı ve eserleri*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1973). *Edebiyat Lügati*. (Nşr. hzl.: Kemâl Edib Kürkçüoğlu), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tanman, B. (1994). İstanbul Mevlevîhâneleri. *Osmanlı Araştırmaları XIV*. İstanbul: 177-183.
- Tanyıldız, A. (2018). Neyzen bakışı tabirinin şiirdeki anlam çerçevesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. 2(4), 31-42.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.